

Ірина Бермес, кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

“ХОРОВІ ПРЕЛЮДИ” Г. МАЙБОРОДИ НА СЛОВА В. СОСЮРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФАКТУРИ

У статті йдеться про те, що у новітній українській історії, яка почалася в роки незалежності з кардинальних рішень у соціальной, політичній, економічній і культурній сферах, виняткова функція належить мистецтву – потужному чиннику духовного відродження народу.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. “Сад української самобутньої духовної культури” – різнобарвний, повноцінний прикрасою його є хорове мистецтво. Доктор мистецтвознавства Л. Пархоменко наголошує, що це “найдавніша питома царина української культури. Багатющі фольклорні надбання, століття поступу професіоналізму, животворні та розмаїті традиції побутового гуртового співу з давніх-давен робили це мистецтво природною, сталою й улюбленою формою духовної діяльності нашого народу” [7, 3].

Хорова музика – одна з конститутивних царин української цивілізації, передовсім завдяки своїй винятковій суспільній значущості, тісному зв’язку з найбільш поширеними формами музикування. Хорове виконавство – єдина галузь, до якої можна залучати людей без професійної освіти, втім музично обдарованих, схильних до творчої артистичної діяльності.

Хоровий спів, який віками культивувався в Україні і має виразні усталені традиції, досягнув особливого розквіту у другій половині ХХ століття. Чимало українських композиторів апелювали саме до жанру хорової музики, зважаючи на її популярність, доступність для широких виконавських кіл.

Творчість українських композиторів різних генерацій – М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, К. Стеценка, далі П. Козицького, М. Вериківського, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, Ю. Мейтуса, А. Штогаренка, відтак – М. Дремлюги, Г. Жуковського, В. Кирейка, А. Коломійця, І. Шамо, західноукраїнських мистців М. Вербицького, А. Вахнянина, Д. Січинського, Ф. Колесси, С. Людкевича, В. Барвінського, згодом М. Колесси, А. Кос-Анатольського, Є. Козака та ін. репрезентувала розквіт хорового жанру, відобразила ренесанс акапельної композиції.

Серед цієї плеяди не можна оминати Георгія Іларіоновича Майбороду, творча спадщина якого (опера, симфонічна, хорова) ввійшла до золотого скарбниці української музичної культури.

Українські музикознавці приділили чимало уваги творчості Г. Майбороди. Це праці М. Гордійчука та О. Зінкевич про життєвий і творчий шлях митця (серія “Творчі портрети українських композиторів”), ґрунтовні статті Л. Архімович, М. Черкашиної, Т. Швачко, В. Кирейка, Т. Масенка, В. Тольби, Л. Кучеренка, О. Маслова та ін. про окремі музичні жанри, представлені у доробку Г. Майбороди, вміщені у навчальних і періодичних виданнях.

“Хоровим прелюдам” на тексти В. Сосюри присвячена стаття Ю. Філатова, надрукована в журналі “Музика” 1975 р. та окремі начерки в монографії Л. Пархоменко “Українська хорова п’еса: типологія, тематизм, композиція” (Київ, 1979). Автори апелюють до драматургії тощю, образного світу, домінант архітекτονіки тощю. Особливості фактури деяких “Хорових прелюдів” почасти з’ясувалися у фаховій літературі, однак в повному обсязі не розглядалися і не були предметом спеціальної розвідки. Прикмети викладу є суттєвими для композиції твору, змалювання музичного образу.

Актуальність проблеми спонукала автора статті інтегрувати мету до визначення основних атрибутів фактури композицій популярного циклу Г. Майбороди “Хорові прелюди” (слова В. Сосюри) для полегшення опрацювання творів на заняттях із предметів “Хорове диригування”, “Хоровий клас”, “Аналіз музичних форм”.

Виклад основного матеріалу. Георгій Майборода – видатний композитор, диригент, педагог, заслужений діяч мистецтв України, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка і премії ім. Миколи Лисенка.

Г. Майборода – учень Левка Миколайовича

“ХОРОВІ ПРЕЛЮДИ” Г. МАЙБОРОДИ НА СЛОВА В. СОСЮРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФАКТУРИ

Ревуцького – засвоїв від Учителя такі професійні риси: витонченість музичного письма, ладово-інтонаційного строю і форми. Він був ерудитом в царині художньої, історичної, філософської літератури. Доказом цього є вичерпні статті з питань музичного мистецтва і творчості композитора.

Однією з характерних рис індивідуального стилю Г. Майбороди є яскравий національний колорит його творів. І це передусім тому, що митець ґрунтовно опанував традиції української музичної класики.

Творчі інтереси Г. Майбороди – всебічні. Він успішно працював у різних музичних жанрах: оперному, вокально-симфонічному, хоровому, писав музику до драматичних вистав і кінофільмів, редагував і оркестрував твори інших авторів.

Веніамін Тольба, який співпрацював із композитором у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка, констатував: “Твори Георгія Майбороди, в якому би жанрі він не писав, ...завжди вирізняє гранична правдивість вислову, любов до наспівності, мелодії, а в опері – розуміння природи вокалу” [11, 24].

Мистецтво хорового письма Г. Майбороди проявилось не тільки в оперному жанрі, а й у хоровому. 1962 року композитор створив перший цикл “П’ять хорових прелюдів”, в основу якого було покладено вірші М. Рильського. Класичні за своєю образністю та настроєм, поетичні тексти М. Рильського приваблювали композиторів у вокальній сфері, однак “прочитати” їх у хоровому викладі випало Г. Майбороді. “Незвичайна музикальність слів спонукала композитора до застосування акварельних барв звукопису”, – підкреслював М. Гордійчук [1, 99].

Через три роки з-під пера композитора вийшло “Вісім хорових прелюдів” на слова В. Сосюри, написаних у рік смерті поета (1965).

Хоровий прелюд – коротка хорова п’єса, що тяжіє до мініатюри. Цикл – цілісність, що пов’язується з тематикою всієї композиції, драматургії тощо. Цикли “...утворюють проміжну ланку між малою і великою формами. ...Існують цикли, драматургія яких настільки тісно єдиною частини, що виключається можливість вилучення їх для окремого виконання”, – акцентує Л. Пархоменко і для прикладу наводить “Триптих” В. Бібіка [7, 5]. Втім часто цикл “...становить добірку, зшиток п’єс, об’єднаних темою, ідеєю, назвою чи, зрідка, принципом композиції, коли виконання його (циклу) як цілісності не обов’язкове. В концертній практиці частини такого циклу здебільшого виконуються

як окремі твори” [Там само]. Такими є “Хорові прелюди” Г. Майбороди.

Цикли хорів-прелюдів – не єдині зразки у хоровому жанрі. Композитор написав також “Реквієм” на сл. Д. Павличка (1970), присвячений пам’яті А. Малишка; “Брати мої” (“Реквієм”), слова А. Малишка; “Зацвіли черешні”, слова А. Богачука (1966); низку обробок народних пісень. Всі опрацьовані народнописенні взірці є високопоетичними, найбільше вирізняються “Ой крикнула лебідонька”, “Діброва зелена”. Вони показали здатність композитора глибоко пройтися сутністю народного першоджерела й оригінально інтерпретувати його”, – відзначала Г. Степанченко у статті “Хорова музика”, розміщеній у третьому числі журналу “Музика” (1974) [10, 21].

Серед поетів, до творчості яких звертався композитор, особливе місце займає Володимир Миколайович Сосюра – співець душі й жадання, майстер мальовничої природи. У його віршах злилися в єдиному світосприйнятті прекрасне і правдиве.

“Сила його поезії – в її невідомій щирості й задушевності, в постійній увазі до внутрішнього світу людини, до її почуттів і переживань, в тому кристалево чистому мовному джерелі, яке життєдайним струменем б’є з кращик його віршів”, – підкреслював О. Кудін [9, 80]. Поет і справді “розчиняється” в “зеленому світі” природи і це свідчить “про кардинальну етичну трансформацію стосунків людини і природи, коли на зміну підлеглості приходить взаємодоповнення і рівність, осмислена рівновага кровного зв’язку” [6, 39].

“Вісім прелюдів” на слова В. Сосюри – вагома сторінка хорової творчості Г. Майбороди. Композитор відібрав такі поезії: “Пролісок”, “Ще серпень лиш прийшов”, “Над вечірнім морем”, “Вершник”, “Люблю я море”, “Кленовий лист”, “Оддзвеніли коси”, “Вітер кучерявий”. “Пролісок” і “Над вечірнім морем” було написано 1939 р., вони ввійшли до збірки “Люблю”, “Вершник” і “Люблю я море” – до збірника “Журавлі прилетіли” (1940), “Оддзвеніли коси” – добірки “Зелений світ” (1949), “Кленовий листок” – “За владу Рад” (1968). Окремо було надруковано поезії “Ще серпень лиш прийшов” (1940) і “Вітер кучерявий” (1948). Хори написані для мішаного хору, склад якого є оптимальним щодо широти діапазону звучання, пишноти тембрів, резервів фактурних модифікацій, колористики музичної образності. Все це забезпечує композиторові свободу в обранні художньо-виразових засобів.

Хоровий цикл “Вісім хорових прелюдів”

“ХОРОВІ ПРЕЛЮДИ” Г. МАЙБОРОДИ НА СЛОВА В. СОСЮРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФАКТУРИ

відкривається твором “Пролісок” і завершується мініатюрою “Вітер кучерявий”. Початкова і заключна композиції надають добірці образно-стильової завершеності.

До першої “весняної” групи входять: “Пролісок” “Над вечірнім морем”, “Люблю я море”, “Вітер кучерявий”. Твори відзначаються яскравим мелодизмом, між ними вимальовуються своєрідні тематичні арки: спільні інтонаційні начала (“Над вечірнім морем” і “Вітер кучерявий”), прерогатива гармонічного викладу (хоча для відображення контрасту використовуються й поліфонічні засоби!), струнка тричастинність. Ідеальна конструкція форми досягається зламом фактури: крайні розділи – поліфонічне (здебільш імітаційне) письмо, середній – гармонічне.

Вірш В. Сосюри “Пролісок” передає душевний супокій, викликаний приходом весни. Пробудження у природі пов’язується з оновленням у почуттях людини. Відповідно і в хоровій мініатюрі Г. Майбороди превалює світлий настрій: наспівна, мрійлива музична тканина передає радісний “неспокій” у природі та житті людей.

Найтонші відтінки поетичних стрічок знайшли віддзеркалення у вишуканому мелодичному мереживі, мінливості гармонічних обарвлень. Тематичний матеріал “Проліску” видозмінюється за допомогою ладотональних і тембральних “кольорів”.

Акордова конструкція хору поліфонізується використанням імітаційних прийомів. Фактура відзначається самостійністю хорових партій. Однак уряд з основною мелодією в сопрано змістовне доповнення приносить лінія тенорової партії. Подібний прийом є типовим для більшості хорових мініатюр Г. Майбороди.

“Пролісок” викладено в повільному темпі, здебільше динаміці “р”, з єдиною ритмічною пульсацією. За допомогою вельми скромних і лаконічних виразових засобів композитор створив музичний образ, який абсолютно підвладний ліричному настрою поезії.

В основу другого твору “Над вечірнім морем” було покладено вірш “Сполохи”. Вибухом утіхи і щастя, повноти життя відзначається настрій поезії і музика хору. Мініатюра насичена “багатими” гармонічними барвами, динамічними відтінками, емоційними переливами. За своїм інтонаційним, ладогармонічним і ритмічним складом вона виявляє прикмети народнопоетичної творчості українського народу. Показовою в цьому плані є структура мелодичної лінії першого епізоду, викладена з використанням канонічної імітації. Також застосовування паралельних тризвуків, мелодики лідійського ладу,

октавних унісонів у кінці побудов указують на близькість до фольклорних взірців.

Твір складається з трьох завершених, тематично-контрастних структур і коди. Перший епізод – двоголоса канонічна імітація партії С і Т. Рухлива, співуча мелодія в сьйливій тональності ля-мажор передає пристрасті закоханих від краси вечірнього моря. У викладі другого періоду композитор послуговується шестиголосим хором. Побудова позначена стрімкими тональними та динамічними переминами. Це збагачує образність змалювання картини золотих виблисків сонця, яке заходить за горизонт. Мелодія третього епізоду – погідна і ніжна – викладається в партії С і А на фоні гармонічних акордів чоловічої групи хору (на морморандо). Середина конструкції вирізняється метричними і тональними модифікаціями: 2/4, s; До-мажор, відтак модуляція в Мі-мажор, повернення до ля-мінору. Переспів музичного матеріалу надає почуттям закоханих нових відтінків.

У несподіваній динамічній та емоційній площині викладено коду, що імітаційно повторює початок твору. Таким чином, Г. Майборода створює оригінальну арку, яка надає творові монолітності і завершеності.

“Осінній” цикл відкривається хором “Ще серпень лиш прийшов”. Надходить осінь, перемінюється природа і почуття людини... Двійко закоханих відчувають близьке розставання. Філософський роздум, сповнений журби і розчарування, простирається в поезії В. Сосюри і музиці Г. Майбороди.

Відтінки “дихання осені” передано у музичній тканині хору за допомогою гармонічних і тембральних барв. Матеріал викладено в розвитку, йому відповідають три хорові епізоди. В мотиві першого – наспівна, стримана мелодична лінія, що передає сумний настрій, навіяний наступом невпинної осені. Вперше вона проводиться у партії тенорів (на тлі колоритних акордів басів). Трохи примхлива в ритмічній та інтонаційній площинах мелодія вдержується у ладовій нестійкості. Останній звук із використанням підвищеного четвертого щабля м’яко приводить з тональності ре-мінору до ля-мінору.

Хорова фактура насичується поступово. Імітаційне проведення мелодії в партії альтів супроводжується складними акордовими поєднаннями в чоловічих голосах. Це насичує психологічно-настроєве тло. Ще більшої афективної виразності набуває нова строфа вірша, проведена в партії сопрано (“Так ще кохані вдвох...”). Відтак мелодія імітується в тенорів у

“ХОРОВІ ПРЕЛЮДИ” Г. МАЙБОРОДИ НА СЛОВА В. СОСЮРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФАКТУРИ

тональності ля-мінор. Завершується побудова імітаційним переплетенням у всіх голосах, яким композитор посилює значущість неминучої розлуки двох закоханих.

Раптова модуляція в тональність мі-бемоль-мінор збільшує насторогу і підводить до драматичного другого епізоду. Почергове імітаційне проведення короткої пружної мелодії в усіх голосах спричиняє кульмінацію даного епізоду і всього твору. Поступове підсилення динаміки, підвищення теситури хорових голосів, згущення фактури сповна легалізують перемогу осені.

Третій епізод зіставляє акордику доміанти мі-бемоль-мінору і тоніки ре-мінору, додає напруги у відображенні картин меланхолійної осені “осені” в долі людини. Хорова звучність дістає два тематичні пласти: жіночих і чоловічих голосів. Поєднання цих емоційних царин сприяє психологічному поглибленню сутності завершальних стрічок вірша.

Лірико-філософський роздум поезії В. Сосюри “Вершник” одухотворив Г. Майбороду створити однойменну хорову мініатюру. В ній відтворено почуття щирого жалю за молодістю, що промайнула, мов вершник “на золотому, дикому коні”.

Для передачі найтонших відтінків вірша композитор знову ж таки вибирає тричастинну форму з динамізованою репризою. Несміло вимальовується тужлива кантиленна мелодія партії сопрано, в імітаційному русі до неї долучається альт, відтак головна музична думка переноситься до чоловічих голосів. Наступна фраза (“блукає осінь”) імітується в жіночому хорі на фоні розспівних мелодичних ліній чоловічих голосів. Таким чином, постає витончене, майстерне поліфонічне плетиво.

Середня частина – конструкція, музичний матеріал якої зумовлює почуттєве піднесення. Асоціативні зв’язки (журавлі – шлях – вершник) у хоровій фактурі розкриваються через стрункий тематичний розвиток. Підголоски в поєднанні з основною мелодичною лінією набувають природної змістовності, правдивої експресії. Такими засобами поглиблюється психологічна лінія художнього образу.

Побудова контрастує з крайніми частинами стрімкою звучністю, динамічністю, компактністю викладу. Порівня лірична інтонація (“І журавлі прощальними ключами...”) вирізняється підвищеним ІV шаблоном, висхідними октавними стрибками, відтак на інтервали септими і нони (друга фраза) у трьох верхніх голосах. Завершується вона пластичним низхідним рухом,

який надає фактурі рис стрижневої підпори (октавні унісони на *fis* в *h-moll*).

У відображенні душевного пориву ключову функцію відіграють мелодика і гармонія: октавно-закличні інтонації, низхідний рух тризвукових комплексів (в *h-moll* – *Dis, D, C i h*). Поступове напластування голосів зумовлює насичену акордику, виклад позначається наростанням сили звучання, розширенням хорового діапазону і приводить до кульмінації всього твору.

У репризі повторюється музичний матеріал першої частини. Втім нові поетичні стрічки надають їй свіжого емоційного відтінку: “О друже мій! То молодість промчала”. Наступає психологічне примирення з думкою, що бурхливі молоді літа минули. Відповідно остання частина звучить у динаміці *pp*.

Музикознавці слушно підкреслюють, що у “Вершнику” Г. Майборода не послугується пишнотою гармонічних барв і, фактично застосовуючи тональність сі-мінор, komponує винятково розмаїтий у вокальному і глибокий у психологічному планах хоровий твір.

“Кленовий лист” – вимальовує картину осені, “неба сльози на вікні”. Людина, що теж досягла “осені”, споминає свою весну й любов, що пройшли з нею через усе життя.

Художній образ вірша – спогад про осінній кленовий листок у руках дорогої людини, який став джерелом творчої наснаги поета... Твір написано на останній прижиттєвий вірш В. Сосюри. Л. Пархоменко зазначає, що “саме ця обставина надала поезії особливого звучання і зумовила її психологічне переосмислення та поглиблення” [7, 145].

Три строфи вірша дістають у музиці звичний розвиток, матеріал побудовано на тематичних елементах експозиції. Наскрізна форма віртуозно передає переливи поетичних рядків. Композитор знайшов переконливі засоби музичного виразу: щира, поетична мелодика, колоритна гармонія, тембральне багатство, пишнота динамічних відтінків. Виклад проводиться почергово в окремих хорових голосах, здебільше в партії тенорів. Високий чоловічий голос за помислом композитора є виразником ліричного начала, найбільш повно передає душевний стан особистості.

Емоційно-образна сфера виявляється в початковій фразі басів, які починають твір. На фоні басової гармонії проходить натхненна мелодія в партії тенорів. Імітація кінцевої фрази в жіночих голосах “І неба сльози на вікні” поглиблює її змістово-чуттєву виразність. Аналогічним засобом проводиться і друга мелодична лінія.

